

Posudek oponenta disertační práce

Matěj Bílý: Varšavská smlouva 1969-1985. Vrchol a cesta k zániku, Praha 2015, 420 stran rkp.

Matěj Bílý se ve své disertační práci věnuje dosud ne zcela dostatečně prozkoumaným dějinám Varšavské smlouvy. Jak v úvodu svého díla správně konstatuje, v posledních dvou desetiletích se sice tomuto tématu věnovali zejména anglicky píšící historikové (např. V. Mastný), nedospěli však zatím ke komplexnímu pohledu na politické dějiny paktu v 70. a 80. letech. O ten se ve své poměrně rozsáhlé disertaci pokusil právě Bílý. Šlo o cíl jistě ambiciózní, ale, jak práce ukazuje, do značné míry dosažitelný.

Přesto, že existují pramenné edice publikované zejména v rámci amerických výzkumných projektů k dějinám studené války, musel autor pracovat především s nevydanými prameny. Své úsilí zaměřil na prvním místě na zpracování českých fondů, bádá však i v archivech polských, německých a v menší míře také britských. Díky tomuto širokému záběru se mu podařilo částečně překonat výrazný handicap jiných prací, které dedukují dějiny aliance pouze z dílčích dějin členství jednotlivých zúčastněných států. Autor sice kombinací různých národních zdrojů nemohl zcela nahradit chybějící sovětské (ruské) zdroje, zde se však potýkal s neodstranitelnou objektivní překážkou a nelze mu proto tuto skutečnost vytýkat.

Jak již bylo napsáno, Bílý pojal své dílo jako komplexní analýzu politických dějin Varšavské smlouvy. V první části práce věnoval značnou pozornost politickým strukturám paktu v první polovině 70. let. Soustředil se zde zejména na pokusy o jejich reformu. Správně upozorňuje na rozdílné zájmy jednotlivých členů, které se promítaly do jejich vztahu k reformě. Dovozuje, že reformu podporovaly zejména Maďarsko a Polsko, zatímco nejméně jí bylo nakloněno Rumunsko a v zásadě i Moskva, která ji podpořila jen s ohledem na své politické potřeby při jednání o svolání Konference o bezpečnosti v Evropě. Prosazení bilaterálního přístupu k détente v SSSR a USA pak vedlo i ke snížení zájmu Moskvy o oživení politických struktur Varšavské smlouvy. Autor přesvědčivě dokázal, že Varšavská smlouva byla i přes dočasné iluze některých členských zemí o její reformovatelnosti jen nástrojem sovětské zahraniční politiky (např. s. 69).

V další části práce se autor věnoval postavení Rumunska v alianci. Prokázal, že se Moskva v podstatě smířila s okrajovou a pasivní rolí tohoto státu v paktu. Důvody podle autora spočívaly jednak v ne zcela úspěšné snaze demonstrovat navenek jednotu východního bloku a současně v Ceausescově obratné politice, která nikdy otevřeně nezpochybňovala členství Rumunska v alianci. Velmi důležité je také Bílého zjištění, že Moskva již v tomto období neměla fakticky k dispozici účinné nástroje

k disciplinování „neposlušných“ satelitů. Zásah v Rumunsku nepřicházel v úvahu mj. s ohledem na rozvíjející se détente, na které mělo zejména sovětské politické vedení eminentní zájem.

Pokud jde o vojenské struktury aliance, konstatuje Bílý jejich ve srovnání s politickými větší soudržnost. S určitou výjimkou Rumunska byli zejména vysocí důstojníci, kteří prošli sovětskými vojenskými školami, alianci a zejména Moskvě loajálnější. Platí to dokonce, jak Bílý dokazuje na vývoji let 1980-81, i o polské generalitě. Pokud tedy byly politické struktury, s výjimkou poměrně častých setkání náměstků ministrů zahraničních věcí, z rozhodnutí Moskvy v podstatě pasivní, vojenské struktury pracovaly mnohem intenzivněji. O to více však byly pod sovětským dohledem, ba Moskvou přímo řízeny. Zde ovšem práci přece jen citelně chybí ruské zdroje, které by umožnily lépe pochopit vztah spojeného velení se sovětským generálním štábem a ministerstvem obrany.

I když to v práci tak není formulováno, lze předpokládat určující roli těchto sovětských struktur v rozhodovacím procesu aliance. Zde je třeba zejména vyzdvihnout roli maršála Ogarkova, jehož názorům se ovšem autor věnoval jen okrajově. Zcela například opomenul jeho konflikty s ministrem Ustinovem, které nakonec vedly k maršálovu pádu v roce 1984. Bílý se sice věnuje i problematice vztahu sovětského armádního a politického vedení, přesto by bylo dobré věnovat jim ještě více pozornosti. Například Brežněvův projev v Tule interpretuje jako příklon k defenzivní strategii. Přesto je zřejmé, že Ustinov ani armádní špičky (Kulikov) proti řeči, jejíž text znaly předem, údajně neprotestovali (viz paměti Georgije Kornijenka).

Značnou pozornost autor věnuje vývoji aliance v období končící détente. Zabývá se zde její rolí v polské krizi let 1980-81. S řadou jeho závěrů je třeba souhlasit. Také díky Bílého příspěvku k dějinám Varšavské smlouvy je dnes například zřejmé, že Jaruzelského tvrzení o nutnosti vyhlásit výjimečný stav, aby bylo zabráněno hrozící invazi vojsk Varšavské smlouvy, neodpovídalo skutečnosti. Bílý správně konstatuje, že sovětské politické vedení invazi v roce 1981 jednoznačně odmítlo, byť o rok dříve probíhaly určité přípravy. V této souvislosti ovšem autor nesprávně dovozuje, že Reaganova administrativa sledovala vůči Polsku a Moskvě tvrdší kurs než Carterova. Zatímco Carter na základě informací mj. od plk. Kuklińského na sklonku roku 1980 tvrdě reagoval na domnělé (skutečné?) přípravy Moskvy k ozbrojenému zásahu, o rok později zůstala Reaganova administrativa v nečinnosti a usnadnila tak zavedení výjimečného stavu. (Srov. např. Machcewicz, P., Die polnische Krise von 1980/81, in: B. Greiner/Chr. Th. Müller/D. Walter (Hrsg.), Krisen im Kalten Krieg. Studien zum Kalten Krieg, Band 2, Bonn 2009, s. 477-504).)

Závěrem pár obecnějších poznámek. Za diskutabilní považuji zejména autorovu interpretaci povahy Varšavské smlouvy. Bílý totiž na jednu stranu přiznává, že až do 80. let existovaly v sovětském velení osoby, které kalkulovaly s eventuálním vítězstvím v jaderné válce, na stranu druhou však alianci

prezentuje jako ve skutečnosti defenzivní spolek. Autor nepopírá, že plány paktu počítaly s rychlým postupem na území nepřítele, šlo však prý o reakci na předpokládaný útok NATO. Je ovšem otázka, proč by strategové VS díky umístění „obranných“ armád poblíž státních hranic poskytovali soupeři výhodu překvapení a zda se ve skutečnosti Varšavská smlouva nepřipravovala na útočnou válku. Podobně diskutabilní jsou tvrzení, že ani akce SSSR v Africe (Angola atp.) nelze interpretovat jako pokus o expanzi a že sovětská politika „zůstávala do značné míry defenzivní“ (s. 204). I pouhé vyplnění mocenského vaku, jak argumentuje autor, nelze považovat za defenzivní politiku. V této souvislosti se autor dotkl nesnadného tématu vlivu marxisticko-leninské ideologie na politiku Varšavské smlouvy. Na jedné straně sice konstatuje, že někteří vysocí důstojníci i politici promítali ideologii do politiky, jeho práce (nejen pokud jde o Afriku) ovšem navozuje dojem, že Moskva a Varšavská smlouva fakticky sledovaly především mocenské cíle. Tak tomu ovšem podle mého názoru vždy nebylo. Příkladem budiž sovětské angažmá ve Vietnamu, z něhož se Moskva snažila podobně jako Washington vybřednout, bránilo jí v tom však ideologické soupeření s Čínou o vůdčí roli v tzv. mezinárodním dělnickém hnutí.

Výše uvedené podněty jsou však spíše diskusní povahy a nemají zpochybnit jinak vysokou kvalitu práce. Bílý se prezentuje faktograficky bohatou a přitom čtivou prací, ve které využívá tradičních metod historické vědy. Základem jeho práce je důkladná kritika pramene, který je pro něj primárním zdrojem poznání. Bílý přichází s faktograficky i interpretačně novým pohledem na závěrečnou fázi dějin studené války. Jeho práci jednoznačně **doporučuji k obhajobě**.

V Praze dne 26. května 2015

prof. PhDr. Václav Horčíčka, Ph. D.